

УДК 1.37.01/09

Берегова Г.Д.,

д.філос.н., професор, Херсонський державний аграрний університет, gberegova@meta.ua

Україна, м. Херсон

СУЧАСНА ОСВІТА: МІЖ КОНСЕРВАТИЗМОМ І ЛІБЕРАЛІЗМОМ

У роботі зроблено спробу окреслити й оцінити можливі шляхи розвитку вітчизняної освіти у напрямі консервативних чи ліберальних тенденцій і супутніх їм цінностей. Використано метод компаративного аналізу. Проведено паралель між парами антитез «консерватизм/традиціоналізм» і «лібералізм/прогресивізм» та розглянуто їх вияви в освітньому середовищі. Зроблено висновок, що в дотриманні консервативних і ліберальних освітніх тенденцій розвитку необхідна передусім міра та продуманість, що дозволять безконфліктно поєднати лібералізм і консервативні духовно-культурні традиції.

Ключові слова: філософія освіти, освітнє середовище, консерватизм, традиціоналізм, лібералізм, прогресивізм.

Постановка проблеми. З огляду на сучасні трансформаційні процеси в Україні актуальним видається філософське осмислення проблем сучасного вітчизняного освітнього простору з позицій консерватизму-лібералізму, що лежить у площині такої галузі знань, як філософія освіти.

Філософія освіти є саме тією дослідницькою галуззю філософії, що аналізує підстави педагогічної діяльності й освіти, її цілі й ідеали, методологію педагогічного знання, методи проектування й створення нових освітніх інституцій і систем. А тому сучасні вітчизняні науковці у цій галузі (В. Андрущенко, О. Базалук, А. Бойко, Д. Дзвінчук, І. Добронравова, С. Клепко, К. Корсак, М. Култаєва, М. Михальченко, І. Радіонова, Н. Скотна, С. Черепанова й ін.) присвячують значну кількість робіт оновленню освітнього дискурсу, філософському осмисленню реформ в освіті, а також проблемам формування напрямів і течій філософії освіти, побіжно торкаючись так чи інакше консерватизму й лібералізму в освіті.

Мета роботи – окреслити й оцінити можливі шляхи розвитку вітчизняної освіти у напрямі консервативних чи ліберальних тенденцій і супутніх їм цінностей.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що консерватизм – слово багатозначне, його часто трактують як спосіб мислення, стиль поведінки, форму ідеології, тип політики тощо. (На сучасному етапі розвитку суспільства часто мова йде про неоконсерватизм з його ідеями духовної єдності нації, збереження її самобутності).

Консерватизм як глибоке філософське поняття, вироблене людством, використовують й у філософії освіти, акцентуючи при цьому на головній його функції – збереження. Антиподом консерватизму постає лібералізм.

Що ж стосується освіти, то загальноприйнятною є розмова про цінності консерватизму й лібералізму в освіті.

Так, консервативні цінності в освіті – це передусім збереження і трансляція кращих традицій минулого, коли освітній заклад має навчати учня/студента загальнолюдським нормам, демонструвати стандарти поведінки й долучати його до вічних істин.

Ліберальні ж цінності в освіті подаються як спосіб поліпшення життя, а ліберальна освітня політика спрямована на забезпечення академічної свободи, зокрема свободи викладання і навчання.

Можна наводити безліч позицій, що відстоюють чи консервативні підходи до освіти, чи ліберальні, чи ті й

інші одночасно. Базові моменти цих позицій, на перший погляд, різняться між собою, але іноді неможливо провести чіткої межі між ними: ліберали вважають людину вільною від минулого, а консерватори стоять на позиції, що не дозволяє бездумно знищувати минуле, тому що воно було породженням людської волі; ліберали вважають, що вільна людина не буде поклонитися ніякій вищій істоті, а консерватори мислять Бога як абсолютно вільну сутність (а отже, щирий ліберал повинен вірити в Бога); ліберали стверджують, що вільна людина вища від держави, а консерватори це заперечують: тільки в державі й гарантується свобода окремих людей, вона виникла для захисту свободи одного, розвивалася далі для захисту свободи деяких і сьогодні служить захисту прав і свободи всіх (отже, щирий ліберал повинен бути державником).

Стало звичним уявлення, що в молодості людині властиво бути лібералом, а в старості – консерватором, оскільки вона відрізняється тверезим, зваженим відношенням до життя, а дійсність для консерватора більш значуща, ніж гіпотетична можливість, близьке – важливіше за далеке, а сьогодення для нього переважніше, ніж щастя майбутнього: вибір між традиціями й нововведеннями консерватор зробить на користь традицій [5].

Слід сказати, що система сучасної освіти тяжіє до лібералізму, де заклади освіти дещо деполітизовані, якомога вільні від ідеологій (якщо таке можливо), де підтримується існування вільних організацій, асоціацій і клубів з метою набуття досвіду співробітництва, колективного прийняття рішень, демократичного встановлення правил і процедур. (Наприклад, участь у студентському/учнівському самоврядуванні й ін.).

Освітнє реформаторство останніх років носить начебто й ліберальний характер, однак часто демонструє відірваність від цивілізаційного коріння, а іноді й набуває рис тоталітаризму. (Зокрема, програми з розвитку суспільно-гуманітарних наук не переймаються вітчизняною думкою, а в їхній основі лежить, наприклад, матеріалістичний антропоцентризм, і будь-який інший погляд на природу людини не розглядається).

Реалії сучасного освітянського життя демонструють ситуацію, коли освіта потерпає від «перебору» ліберальних реформ, що декларують звільнення від тоталітарного мислення, плюралізм думок, свободу в усіх її виявах,

толерантність тощо. У результаті може формуватися свавільний, розслаблений аморальний «громадянин світу», терпимий до гріха й нетерпимий до істини.

Не даремно, характеризуючи освітнє поле загалом, С. Давидова визначає його місцем боїв між традиціоналістами й новаторами, між консерватизмом і лібералізмом, і задається питанням: «Якими є цінності, пов'язані з цими явищами й у чому полягає метафізика кожного з них?» [3].

З огляду на вище сказане, логічним видається запитання: «Якою ж постає на світовому фоні сучасна українська освіта? Консервативною чи ліберальною загалом?»

В. Ортинський стверджує, що система вищої освіти в Україні перебуває в стадії реформування і для неї характерним є пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. На цьому шляху дослідник спостерігає кілька тенденцій: 1) розвиток багаторівневої системи в університетах, що забезпечує мобільність щодо темпів навчання й вибору майбутньої спеціальності та надає можливості на базі отриманої університетської освіти набувати нові спеціальності; 2) сучасні інформаційні технології, використання мережі Інтернет, інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання; 3) університетизація вищої освіти, поява університетських комплексів; 4) переведення вищої школи України на самофінансування; 5) відновлення вищої професійної освіти з урахуванням світових стандартів: перехід українських ВНЗ в режим дослідницько-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, освітніх стандартів, нових освітніх технологій і структур управління [9].

Виступаючи за інноваційний розвиток освіти, В. Ортинський вважає, що «вищого рівня професійної освіти – творчої майстерності – неможливо досягти без загальної гуманітарної освіти і без інноваційних підходів до розв'язання будь-яких проблем (соціально-економічних, виробничо-технологічних, економічних та ін.). Орієнтація на ці стратегічні напрями прийнятна, але консерватизм, властивий вищій школі, перешкоджає рухові вперед» [9]. Головна мета інноваційної освіти – розвивати гармонійне мислення, побудоване на поєднанні внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності, а також терпимості до інакомислення.

Консерватизм, дещо перешкоджаючи руху вперед, все ж намагається зберегти унікальність людини у всесвіті, виразити й зберегти форму життя. Орієнтація на прогрес, який усе більше розходиться із благом людини як цілісної істоти, може бути врівноважена консерватизмом, що не звужує людину до її свідомості.

Вітчизняна освітня традиція на перший план висуває виховні цілі, серед яких передусім виділяються відновлення та зміцнення національної самосвідомості, формування національного характеру, закріплення кращих традиційних якостей українця, набуття духовних і ділових ознак, і, нарешті, збереження таких ментальних характеристик, як цнотливість, незлобивість, щедрість, гостинність, простодушність, душевність, щирість, чутливість, працелюбність і працездатність тощо. Так збереження традиції постає гарантуючим компонентом стійкості.

Консервативна освітня парадигма не відкидає любові до людини, в її основу покладено розходження

внутрішнього й зовнішнього світу людини, а ліберальні освітні парадигми спрямовуються на розпалення людських страстей і егоїстичного свавілля, лібералізм диктує людині свободу (часто споріднену з тваринним началом), бажання звільнитися від морального закону й авторитету та пожити на свій розсуд.

Так виявляється діалектичний закон єдності та боротьби протилежностей: антиномічне протиставлення консерватизму – лібералізму.

Специфічним вирішенням цього співвідношення постав постмодернізм.

Основні тенденції постмодернізму в Україні, що поширилися й в освітньому просторі, мають етичний характер: соціальний конструктивізм, культурний детермінізм, заперечення індивідуальної ідентичності, традиціоналізму й універсалізму етичних принципів, а також заперечення трансцендентного походження етичних норм.

Етика і мораль в освітньому середовищі змушені протидіяти існуючій культурі постмодерну та перебувати в певній суперечності з оточуючим світом: з одного боку, нехтування культурою неодмінно приводить до відриву етики й моралі від реального життя; з іншого – інкультурація моралі й етики без опори на загальнолюдські цінності означає для них потрапляння у пастку постмодерного цинічного й аморального релятивізму. Одним словом, людина одержала свободу, а одночасно з нею і стан внутрішнього розколу та почуття покинутості.

Ліберальні освітні парадигми тяжіють до інновацій в освіті, до модернізацій.

Модернізація сучасної освіти, стверджує С. Давидова, відбувається під знаком руху Нью Ейдж (Нова Ера), нового соціокультурного феномену, що є ідеологічною засадою сучасної постхристиянської субкультури. Така, на думку С. Давидової, педагогіка, використовуючи цілий спектр методик «пробудження свідомості», «розкриття паранормальних можливостей», «самооздоровлення» й ін., маніпулює свідомістю людини, що дозволяє випадковим відвідувачам легко переходити від одного захоплення до іншого (пірамідологія, ребефінг, голотропне дихання, кристалотерапія, позитивне мислення, візуалізація тощо). Все це під виглядом психологічних і педагогічних методик впроваджується в освітні установи, часто зветься духовним розвитком людини й вітається різними інноваторами.

А насправді такі інновації часто постають прямою загрозою психічному здоров'ю людини. Так, наприклад, основний принцип валеології збігається з неоліберальною модернізаційною доктриною – вільне самовизначення дитини, що не повинна бути скована нічим, включаючи норми віри й національної традиції.

Інноваційний характер носять і реформаційні процеси в освіті, пов'язані з комерціалізацією. В. Хомутов, роздумуючи про гнучкість і динамічність сучасної освіти, доходить висновку, що, маючи під собою комерціалізований ґрунт, вона натомість набуває таких якостей, як косність, консерватизм і деградація. Модернізація освіти та приведення її до ринкових стандартів у результаті поступово позбавить права на освіту більшу частину населення, особливо сільського [11].

Проблема реформування вітчизняної освіти з позиції консерватизму й інновацій вимагає окремого розгляду й

глибокого аналізу, однак можна сказати хоча б побіжно про деякі нюанси освітньої реформи: бездумне укрупнення навчальних закладів, схоже на «погано сплановане схрещування різновидових тварин», що становить ліквідацію одного з таких закладів, а також «переодягання» вітчизняної освіти за закордонним зразком: орієнтування сучасної вітчизняної на вузьку спеціалізацію замість всебічного розвитку, що значно розширює діапазон життєвого вибору особистості; заміна живого людського спілкування мережевим, що призводить до ксенофобії й інших психічних розладів; тестування, надмірне використання якого призводить до притуплення мислення, а не розвитку його творчого потенціалу; захоплення рейтингом, що може породжувати нездорову конкуренцію, невротичні, загострене почуття соціальної несправедливості тощо.

Поряд з антитезою «консерватизм – лібералізм» часто зустрічаємо й антитезу «консерватизм – прогресизм». Проте нині, як ніколи гостро, постає питання про ціну прогресу, передусім науково-технічного. Збереження середовища проживання, збереження самого роду людського – це найзагальніші глобальні завдання людства. Глибокі структурні зміни у всіх сферах життя, зумовлені НТР, особливо зростаюче відчуження індивідів, – усе це сприяє розриву багатьох традиційних зв'язків, породжує потяг широким верствам населення до традиціоналізму, довічних моральних і релігійних цінностей [6, с.81-82].

На думку Е. Кучменко, центральну частину консервативного спектру займає традиціоналізм. Традиціям, авторитету, елементам «органічного» уявлення про державу й суспільство належить ключова роль в його ідеологічному самовираженні. Так традиціоналізм переплітається з націоналізмом. На цій основі консерватори намагаються закріпити національний консенсус, виступаючи прибічником національної величч, звертаючись до «славного минулого» [6, с.83].

До речі, традиціоналістський характер носить ідеологія консерватизму В. Липинського. Дослідник стверджує, що націоналізм буває як державотворчим, так і державоруйнівним: таким, що сприяє державному життю нації, і таким, що це життя роз'їдає. «Перший є націоналізм територіальний, другий – націоналізм екстериторіальний і віросповідний. Перший називається патріотизмом, другий – шовінізмом. Коли Ви хочете, щоб була Українська Держава – Ви мусите бути патріотами, а не шовіністами ...», – писав В. Липинський [8].

Безумовно, взявши на озброєння патріотичну позицію В. Липинського, сучасні освітні вітчизняні заклади повинні надавати виховному процесу національної спрямованості, приділяючи увагу передусім патріотичному вихованню через формування національної свідомості, любові до рідної землі й свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до української мови, культури, народних традицій і звичаїв. І це аж ніяк не заперечує й інші спрямування виховної роботи (правове, антинаркотичне, екологічне, трудове, економічне, фізичне тощо), що спираються на об'єктивні закономірності (органічний зв'язок виховання з суспільними потребами й умовами виховання, виховний вплив людей – батьків і викладачів, залежність результату виховання від особ-

ливостей внутрішнього світу й національного менталітету особистості студента, визначальна роль спілкування та діяльності) та дотримання принципів виховання (природо- і культуровідповідність, гуманізацію, професійну спрямованість, цілеспрямованість й ін.) [10, с.238-239].

Розглядаючи перспективи вирішення цивілізаційних проблем, Ф. Лазарев пропонує розробити й запровадити програму духовного відродження, де першочерговим завданням визначає «остановити процес моральної деградації общества (пьянство, наркомания, коррупция, преступность, жестокость, аморализм и т.п.)». Така програма повинна охоплювати заходи соціального, економічного, культурного й освітнього характеру, серед яких чітко прослідковуються передусім традиціоналістські тенденції: перебудова освіти шляхом радикального посилення його духовної складової; створення системи культурно-масової роботи з метою впровадження способу життя, заснованого на традиційній системі цінностей, що визрівала століттями в історичному досвіді народу; істотне розширення мережі фізкультурних і спортивних установ; уведення моральної цензури в засобах масової інформації; використання морального потенціалу мистецтва й літератури з метою виховання підростаючого покоління; рішуча боротьба з пияцтвом, наркоманією, хуліганством, іншими формами антигромадської поведінки; заохочення й фінансова підтримка позитивних молодіжних рухів [7, с.77-104].

До критики традиціоналістських тенденцій в освіті вдається й Американська асоціація університетських професорів (AAUP), заснована ще в 1915 році, котра допомогла сформувати американську вищу освіту, розробивши стандарти та процедури для підтримки якості освіти й академічної свободи в коледжах і університетах країни. Генк Рейчман у своєму блозі («Напад на вищу освіту: консервативна критика»), звертаючи увагу на ідеї принципів академічних консерваторів, говорить про те, що консервативний і радикальний підходи до вищої освіти «зрештою, є двома стандартами нашого мультикультурного корпоративного світу, де домінує наша когнітивна еліта. Справжньою точкою орієнтації цих двох стандартів є зменшення реальної моральної та інтелектуальної різноманітності, що є спасительною благодаттю американської системи вищої освіти ...» [1].

Чи можна знайти золоту середину між традиціоналістськими й прогресистськими напрямками розвитку вітчизняної освіти – однозначно відповісти не можна. Однак слід висловити тверде переконання в тому, що в галузі освіти необхідно вирішувати цілий комплекс взаємозалежних завдань: створення ефективного системи професійного навчання, підготовка молодого покоління до постійно змінюваних умов життя та праці, підвищення інтелектуального потенціалу підростаючого покоління, підготовка творчих і відповідальних фахівців у сфері інноваційної діяльності; формування високоефективної системи передусім морального виховання тощо.

Висновки. Із вище викладеного можна зробити висновки, що ліберальна ідея в освіті вимагає повної свободи для людини, несе їй моральне розкріпачення, реалізує гріхо-вний потенціал людської особистості. Позаморальність освіти виражає її своєрідну стійкість, котра пов'язана із втраченою динамізмом духу, що

створює залежність душі від моралі. Освіта – духовне утворення, є знанням живим, а тому нестійким, оскільки здатне втрачатися. Традиціоналістський же підхід до освіти стверджує диктатуру гріха як норми життя соціуму. Хоча загалом консерватизм не суперечить ідеї розвитку, а лише прагне, щоб розвиток був органічним і майбутнє не знищувало минулого, й у такий спосіб консерватизм є способом повернення традиційного вектора духовності в гумані-тарну освіту, а повернення духовної традиції, своєю чергою, постає як спосіб збереження національної цивілізації.

Звідси випливає висновок, що в дотриманні обох тенденцій у сфері як суспільного буття, так й освіти необхідна передусім міра – як прерогатива освіченої людини в співвідношенні вічного й тимчасового.

Нині зовсім очевидно стає неможливість безконфліктної експансії лібералізму, особливо в тих сферах суспільного буття, у яких найбільш міцно вкорінені цінності, виховані національною духовно-культурною традицією, – в освіті. Шлях консервативної розумової традиції лежить не в запереченні західно-ліберальної, а в заповненні її тим, що розкривається у вищому духовному вимірі сучасного суспільства.

Література

1. Hank Reichman. *Assault on Higher Education: A Conservative Critique*. – Regime of access: <https://academeblog.org/2017/08/15/assault-on-higher-education-a-conservative-critique/> August 15, 2017.
2. Matthew Woessner. *Rethinking the Plight of Conservatives in Higher Education*. – Regime of access: https://www.aaup.org/article/rethinking-plight-conservatives-higher-education#.XDrnCNS_Gg. (2012).
3. Давыдова С. Консервативные ценности в образовании; [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.voskres.ru/school/davydova.htm>.
4. Давыдова С. Консерватизм в образовании и либеральные идеи; [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2006/12/02/konservatizm_v_obrazovanii_i_liberalnye_idei.
5. Консерватизм / Большая актуальная политическая энциклопедия; [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://politike.ru/dictionary/839/word/konservatizm>.
6. Кучменко Е.М. Исторический взгляд консерватизму в современном мире / Е.М. Кучменко // *Науківі записки НаУКМА*. – Том 18. – *Історичні науки*. – 2000. – с.81-85.
7. Лазарев Ф.В. Глобальная переориентация гуманитарного образования в XXI веке / Ф.В. Лазарев // *Роль интеллигенции в формировании идеологии среднего класса*. – Симферополь:

Синтагма, 2010. – С.77-104.

8. Листування В. Липинського / Редактори Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. – К.: Смолоскуп, 2003. – 960 с.
9. Ортинський В.А. *Педагогіка вищої школи* / В.А. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
10. Фіцула М.М. *Педагогіка вищої школи* / М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.
11. Хомутов В. *Образование: Гибкость и динамичность = Косность, консерватизм и деградация; [электронный ресурс]*. – Режим доступа: <http://student.revkom.com/protiv07/07080502obr.htm>.

References

1. Hank Reichman. *Assault on Higher Education: A Conservative Critique*. – Regime of access: <https://academeblog.org/2017/08/15/assault-on-higher-education-a-conservative-critique/> August 15, 2017.
2. Matthew Woessner. *Rethinking the Plight of Conservatives in Higher Education*. – Regime of access: https://www.aaup.org/article/rethinking-plight-conservatives-higher-education#.XDrnCNS_Gg. (2012).
3. Davydova S. *Konservativnyie tsennosti v obrazovanii; [elektronnyiy resurs]*. – Rezhim dostupa: <http://www.voskres.ru/school/davydova.htm>.
4. Davydova S. *Konservatizm v obrazovanii i liberalnyie idei; [elektronnyiy resurs]*. – Rezhim dostupa: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2006/12/02/konservatizm_v_obrazovanii_i_liberalnye_idei.
5. *Konservatizm / Bolshaya aktualnaya politicheskaya entsiklopediya; [elektronnyiy resurs]*. – Rezhim dostupa: <http://politike.ru/dictionary/839/word/konservatizm>.
6. Kuchmenko E.M. *Istoričnyj oglyad konservaty'zmu v suchasnomu sviti / E.M. Kuchmenko // Naukovі zapysky NaUKMA*. – Tom 18. – *Istorični nauky*. – 2000. – s.81-85.
7. Lazarev F.V. *Globalnaya pereorientatsiya gumanitarnogo obrazovaniya v XXI veke / F.V. Lazarev // Rol intelligentsii v formirovanii ideologii srednego klassa*. – Simferopol: Sintagma, 2010. – S.77-104.
8. Ly'stuvannya V. Ly'pyn's'kogo / Redak'tory Ya.Pelens'kyj, R.Zalucz'kyj, X.Pelens'ka ta in. – T. 1. – K.: Smoloskup, 2003. – 960 s.
9. Orty'ns'kyj V.L. *Pedagogika vy'shhoi shkoly / V.L. Orty'ns'kyj*. – K.: Centr uchbovoyi literatury, 2009. – 472 s.
10. Ficula M.M. *Pedagogika vy'shhoi shkoly / M. Ficula*. – K.: Akademvy'dav, 2006. – 352 s.
11. Homutov V. *Obrazovanie: Gibkost i dinamichnost = Kosnost, konservatizm i degradatsiya; [elektronnyiy resurs]*. – Rezhim dostupa: <http://student.revkom.com/protiv07/07080502obr.htm>.

Berehova H.D.,

Doctor of Philosophical science, Professor, Kherson State Agricultural University, gberegova@meta.ua

Ukraine, Kherson

MODERN EDUCATION: BETWEEN CONSERVATISM AND LIBERALISM

The paper attempts to outline and evaluate possible ways of developing Ukrainian education in the direction of conservative or liberal tendencies and related values to them. Here the method of comparative analysis was used. A parallel between the antitheses «conservatism / traditionalism» and «liberalism / progressivism» was conducted and their development in the educational environment was considered. It is concluded that in keeping with the conservative and liberal educational development trends, first of all, a measure and thought that will allow unconflictly combine liberalism and conservative spiritual and cultural traditions is necessary.

Key words: philosophy of education, educational environment, conservatism, traditionalism, liberalism, progressivism.